

KRONIKA

ŽMOGIŠKOSIOS KŪRYBOS PAŽINTINĖS PROBLEMOS

1977 metai respublikos filosofų gyvenime paženklinoti renginiais, kuriuose pagrindinis dėmesys skirtas gnoseologijai: metodologiniams pažinimo klausimams, meno pažintinei funkcijai.

Gegužės 14 dieną įvyko tarpinstitutinė konferencija „Metodologinės pažinimo teorijos problemos“¹. Ją organizavo Vilniaus V. Kapsuko universiteto Filosofijos katedra. Konferencijos dalyviai gvildeno įvairias pažinimo teorijos problemas. Didžiausio susidomėjimo susilaukė tie pranešimai, kuriuose buvo analizuojamos šiuolaikinės pažinimo proceso tendencijos ir principai.

Giliais teoriniais apibendrinimais pasižymėjo E. Meškausko pranešimas „Metodologinė struktūrinio reiškinių aiškinimo prasmė“. Pranešėjas pabrėžė, jog struktūriniu tikrovės reiškinių aiškinimu prasideda jos mokslinio aiškinimo istorija. Tačiau metodologinė struktūrinio reiškinių aiškinimo prasmė ne visuomet buvo vienodai suprantama. Naujųjų amžių gamtotyros formavimosi laikotarpiu įsitvirtino mechanistinė struktūrinio reiškinių aiškinimo samprata. Į daiktus buvo žiūrima kaip į baigtinius, o į jų struktūrą, jos elementus ir į struktūros sąlygojamas savybes — kaip į grynai savarankišką tyrimo objektą, slepiantį savybę jų mokslinio išaiškinimo galimybes. Šiame interpretavime „paprastas“ buvo absoliučiai priešpastatomas „sudėtingam“. Dialektinė tikrovės reiškinių vystymosi idėja paneigė jų struktūros griežtą apibrėžtumą. Dialektinės metodologijos požiūriu, struktūrinis reiškinių apibrėžtumas yra santykinio pobū-

džio, o pati struktūra savo turiniu ir funkcijomis neatskiriama nuo reiškinių egzistavimo sąlygų visumos. Dėl to „paprastas“ tik santykinai priešpastatomas „sudėtingam“. Taigi dialektinis visuotinio reiškinių sąryšio principas įgalina naujoviškai interpretuoti metodologinę struktūrinio reiškinių aiškinimo prasmę, demistifikuoti sudėtingumo kategoriją. Šiuolaikiniai sisteminio tyrimo metodai ir jais grindžiami struktūriniai modeliai formalizuoja dialektinio materializmo metodologiją ir šia prasme sudaro reikšmingą žingsnį, „žmogui pažįstant pasaulio procesų vienybę ir ryšį, savitarpio priklausomumą ir vientisumą“ (V. Leninas).

K. Stoškus padarė pranešimą „Moksliskumo principas struktūralistinėje metodologijoje“. Pranešėjas pažymėjo, kad struktūralizmas moksliskumą pagal tradiciją sieja su tikslų metodų įdiegimu į tikrovės reiškinių aiškinimą. Anksčiau tokių metodų idealas buvo matematika, dabar humanitarinės disciplinos išrado savo „matematiką“ — struktūrinę lingvistiką. Pagrindiniai struktūralizmo principai iš esmės atitinka tą šių laikų abstraktaus modeliavimo tendenciją, kuri būdinga daugeliui gamtos mokslų ir techninio konstravimo sričių. Struktūralistinė sistematiškumo idėja kilo iš būtinumo išskirti atskirą dvasinės kultūros tyrimo sričių vientisumą. Struktūralizmas kelia to išskyrimo moksliskumo klausimą. Tačiau struktūralizmas darosi mažai efektyvus, kai tiriamo objekto skirtingo reikšmingumo lygmenis jis traktuoja tik kaip skirtingos struktūros lygmenis. Teorijos moksliskumą,

¹ Žr. Tarpinstitutinė filosofų konferencija „Metodologinės pažinimo teorijos problemos“ 1977.V.14. Red. St. Venskevičius. V., 1977, 44 p.

pranešėjo nuomone, lemia ne jos griežtumas pats savaime, o tai, kiek ji rekonstruoja tikrovę, išplečia reiškinį paaiškinimo galimybės.

Mūsų laikais specialiųjų mokslų raida lydi vis gausesni tiek marksistiniai, tiek nemarksistiniai filosofiniai tyrinėjimai. Tokiomis sąlygomis aktualus ne tik tų tyrinėjimų tikslingumas, koordinavimas, bet ir iš viso jų kultūrinio vaidmens klausimas. Apie tai konferencijoje kalbėjo *E. Krakauskas*. Kiekviena filosofija, pasak pranešėjo, kuriama kaip savotiškas atsakymas į sudėtingus visuomenės gyvenimo, mokslo, technikos, meno raidos iškelto klausimus. Ryšys su konkrečios kultūrinės aplinkos tendencijomis yra esminė filosofinių tyrinėjimų gyvybingo tikroviškumo prielaida. Kadangi filosofinių studijų objektas yra tikrovės reiškiniai, tai kiekvienas filosofinis tyrinėjimas yra tikrovės pažinimo forma, bet ne kiekvienu atveju toks tyrinėjimas laikytinas tikrovės pažinimo pakopa. Tikrovės pažinimo pakopa laikytinas toks filosofinis tyrinėjimas, kurio problematiką suponuoja tyrinėtojo kultūrinė aplinka ir kurio išvados padeda išaiškinti atitinkamus tikrovės reiškinius.

Hipotetinių indukcinių ir hipotetinių deducinių mokslo modelių nagrinėjo *E. Nekrašas*.

Dalis pranešimų buvo skirta praeities mąstytojų gnoseologinių požiūrių analizei. Tai — *V. Burovo* „Prieštaravimas tarp proto ir jautimiškumo kaip pažinimo šaltinis ir riba Kanto filosofijoje“, *T. Sodeikos* „Hegelio „atvirkščias pasaulis“ ir savijudos principo gnoseologinė reikšmė“, *D. M. Buišytės* „P. Kuraičio neotomistinė pažinimo samprata“.

Konferencijos darbo rezultatus apibendrinio organizacinio komiteto pirmininkas e. prof. p. *E. Meškauskas*.

* * *

Kitas įdomus renginys buvo TSRS Filosofų draugijos Lietuvos skyriaus Estetikos sekcijos surengta konferencija tema „Pažintinė meno funkcija“. Ji įvyko 1977 m. spalio 12 d. MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto patalpose. Konferencijos rengėjai kėlė tikslą ne tik nagrinėti estetikos problemas, bet ir supažindinti su jomis plačiąją visuomenę, ją šviesti. Dėl to konferencijoje dalyvavo ne vien siauras specialistų ratelis — estetikos problemas nagrinėjantys filosofai, bet ir menotyrininkai, literatai, pedagogai, dailininkai, studentai.

Konferenciją išanginiu žodžiu pradėjo Filosofų draugijos Lietuvos skyriaus pirmininkas *J. Macevičius*. Iš viso buvo perskaityta 13 pranešimų. Juose buvo gvildenamos tokios problemos: pažintinė meno funkcija ir lenininė atspindėjimo teorija; pažintinės meno funkcijos ryšys su meno specifika; gnoseologistinių ir antignoseologistinių teorijų konfrontacija, jų racionaliosios pusės ir neigiamybės; meno sąlygiškumas; menininko santykio su tikrove subjektyvumas; pažintinės meno funkcijos reiškimosi galimybės ir savitumai įvairiose meno formose; meno pažintinės funkcijos santykis su estetinio poveikio bei kitomis funkcijomis; požiūris į meno ir pažinimo ryšį aktualijos mūsų kultūriname gyvenime: menotyroje, meno kritikoje, publicistikoje, pedagogikoje.

Konferencijos metu vyko diskusija. Kadangi buvo iš anksto išleistos pranešimų tezės², tai pranešėjai nekartojo išdėstytų teiginių, o toliau kūrybiškai juos vystė, polemizavo vienas su kitu. Daugiausia buvo kalbama apie meno specifika, apie pažintinės funkcijos vietą kitų meno funkcijų tarpe.

K. Stoškus plėtojo mintį, kad žmogus ne tik pažįsta tikrovę, taip pat save, bet ir vertina, išreiškia viltis, idealus. Įvairios kultūros sritys orientuotos į tuos skirtingus sąmonės aspektus. Pažinimas sudaro svarbiausią mokslo tikslą. Todėl jei meną traktuotume vien pažintiniu aspektu, tai jis (menas) būtų menkavertis mokslo atžvilgiu. Menas išreiškia tam tikras vertybes (vienas perša, kitas diskvalifikuoja), kurios turi pažintinį aspektą (kalba apie pasaulį), bet vien pažinimu neapsiriboja. Į pažinimą žvelgdamas gnoseologiniu požiūriu (kaip į istorinį procesą, tikrovės rekonstravimą sąvokomis), pranešėjas polemizavo su tomis „meninio pažinimo“ koncepcijomis, kurios nepagrįstai išplečia pačią pažinimo sąvoką arba, ieškodamos „meninio pažinimo“ specifinio objekto, neišvengiamai patenka į mokslo pažintinių galimybių apribojimo poziciją.

Ž. Jackūnas pabrėžė, kad apie meninį pažinimą galima kalbėti pažinimo būdo (pažįstam savitu būdu), o ne žinių turinio ar pažinimo objekto specifikos prasme. *J. Mureika* atkreipė dėmesį į tai, jog mene pažinimas atlieka tarnybinį vaidmenį, yra pajungtas vertybių įsisavinimui, vertybiniais sprendimams. *A. Katalynas* kritikavo gnoseologistines meno traktavimo tendencijas, kurios meną laiko pažinimo forma, tuo ignoruodamas jo specifika, savarankiškumą.

² Žr. Pažintinė meno funkcija. Konferencijos tezės. V., 1977, 49 p.

Anot pranešėjo, pažinimas neapibūdina meno kaip meno, o yra subordinuotas specifinėms jo funkcijoms. A. Andriuškevičius irgi akcentavo, kad meno tikslas — daryti esteti-
nį poveikį, o ne atskleisti tikrovės dėsningumus, teikti žinias, nors ir pastarasis momentas gali būti mene. Pažintinis kriterijus padeda mums atskleisti meno kūrinio tikroviškumą, o to kūrinio (kaip meno kūrinio) vertingumą nusako kitas — estetinio poveikio — kriterijus.

Konferencijoje taip pat buvo diskutuojama apie meno ir pažintinės veiklos pažinimo būdus bei pasitaikančius sunkumus (B. Kuzmickas, A. Gaižutis, K. Stoškus), apie meno pažintinio vaidmens nevienodą iškėli-

mą skirtingose istorinėse epochose (D. Judelevičius, A. Katalynas, K. Rastenis); kalbama apie meninio vaizdo ir tikrovės santykį (V. Goldbergas), apie estetinę ir pažintinę moksleivių veiklą literatūros pamokose (L. Tupikienė) ir kt.

Konferencija parodė išaugusį TSRS Filosofų draugijos Lietuvos skyriaus Estetikos sekcijos narių aktyvumą, teorinį lygį, visuomenės susidomėjimą šio mokslo aktualijomis bei pasiekimais. Visa tai teikia vilčių, kad ir ateityje sulauksime konferencijų bei simpoziumų, įdomiai pratęsiančių iškeltų problemų gvildinimą, kolektyvinių jų svarstymą.

Č. Kalenda

NAUJOS DISERTACIJOS

L. Jekentaitė. **Žmogaus koncepcija amerikiečių neofroidizme (K. Horni, H. S. Saliveno, E. Fromo teorijų kritinė analizė)**¹

Aštrėjanti ideologinė kova, sparčiai besivystantis mokslas ir technika iškelia įvairių žmogaus būties problemų. Jas sprendžiant, XX a. vidurio nemarksistinėje filosofijoje susiformavo dvi pagrindinės tendencijos: pozityvistinė-realistinė ir iracionalistinė-reloginė.

Pirmajai tendencijai būdingas operavimas šiuolaikinio mokslo sąvokomis. Tačiau pozityvistai nepaaiškina gyvybiškai svarbių mūsų epochos žmogaus vertybinių orientacijų, gyvenimo prasmės, meilės ir kitų problemų. Todėl jie pagrįstai kritikuojami iracionalistų. Pastarieji savo ruožtu, nesigilindami į aktualius mokslo klausimus, vartoja neapibrėžtas, neaiškias sąvokas.

Pozityvistų ir iracionalistų vienašališkumas sudarė sąlygas neofroidizmui atsirasti ir plisti. Šiam procesui palanki buvo ir istorinė situacija, apibūdinama kairiųjų radikalų judėjimo pakilimu.

K. Horni (Karen Horney), H. S. Saliveno (Harry Stack Sullivan) ir E. Fromo (Erich Fromm) atstovaujamas amerikiečių neofroidizmas transformuoja Z. Froido psichoterapijos sąvokas į šiuolaikinio mokslo kalbą,

apvalydamas jas nuo biologizmo ir iracionalistinio antropologizmo. Žmogaus koncepcija, kaip visų socialinių ir filosofinių konstrukcijų pagrindas, papildoma socialinės aplinkos formuojančio vaidmens tyrinėjimu. Tai suteikia asmenybės sampratą sociokultūrinį kontekstą, kuriame plėtojama kapitalistinės visuomenės kritika.

Nagrinėdami reikšmingus socialinės-kultūrinės žmogaus determinacijos klausimus, neofroidistai neabejotinai išreiškė išsivysčiusios kapitalistinės valstybės mokslinio ir socialinio gyvenimo poreikius. Taigi amerikiečių „kultūrinės psichoanalizės“ žmogaus koncepcijos tyrinėjimas aktualus moksliniu ir ideologiniu požiūriu.

L. Jekentaitės disertacijos struktūra — įvadas, trys skyriai ir išvados — leidžia nuosekliai ir argumentuotai parodyti, kad utopinis neofroidistų socialinės teorijos pobūdis slypi jau pačiose metodologinėse jų nuostatose.

Autorė pagrįstai nurodo, kad gausioje vienu ar kitu aspektu neofroidizmą tyrinėjamoje filosofinėje literatūroje nėra darbo, pateikiančio sintetinį šios krypties atstovų teorijų vaizdą. Tai spragai užpildyti ir skirta ši disertacija. Disertantė taip pat pažymi, kad pas mus stokojama individo socializacijos tyrinėjimų, nors jie yra aktualūs, sprendžiant praktinius komunizmo kūrimo uždavinius, formuojant naują žmogų.

¹ Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1977 m. spalio 11 d. VVU filosofijos kandidato laipsnių teikimo specializuotos tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — doc. J. Repšys; oficialieji oponentai: filosofijos daktaras J. Minkevičius ir filosofijos kandidatas doc. J. Mureika; kolektyvinis recenzentas — Lietuvos TSR MA Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus šiuolaikinės buržuazinės filosofijos ir antikomunizmo kritikos sektorius.